

Modele wyłączenia odpowiedzialności karnej

Witold Zontek

Kraków 2017

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Przedmowa	13
Wstęp	15
Rozdział I Metoda prawnoporównawcza	21
1. Zagadnienia metodologiczne	21
1.1. Poszukiwanie modeli	23
1.2. Porównywanie praw	26
1.2.1. Badania prawnoporównawcze w zakresie prawa karnego – pytanie o sens	31
1.2.2. Bariery w komparatystyce	33
2. Źródła anglosaskiego prawa karnego	34
2.1. System precedensowy – zagadnienia ogólne	36
2.2. Relacja ustawa – orzeczenie	37
2.3. Jak działa precedens?	40
2.3.1. <i>Ratio decidendi a obiter dicta</i>	42
2.3.2. Fakty zasadnicze kontra poboczne (<i>material vs. immaterial facts</i>)	43
2.3.3. Ustalenie poprzez inwersję (tzw. test Wambaugh’a)	46
2.4. Granice związania precedensem	47
2.5. Prawotwórstwo czy interpretacja?	50
Rozdział II Okoliczności usprawiedliwiające (<i>justifications i excuses</i>)	53
1. Wprowadzenie	53
2. Kryteria klasyfikacyjne	54

2.1.	Usprawiedliwienie sprawcy (J.L. Austin)	55
2.2.	Kara i odpowiedzialność (H.L.A. Hart)	56
2.3.	Przemyślenie na nowo prawa karnego (G.P. Fletcher)	57
2.4.	Ochrona interesów i wartości (P. Robinson)	64
2.5.	Kłopotliwe granice usprawiedliwiania (K. Greenwalt)	66
2.6.	Istota usprawiedliwienia w ujęciu kompleksowym (J. Gardner)	69
2.7.	Normy sprzężone?	71
2.8.	Niejednoznaczność usprawiedliwiania (J. Horder)	76
2.9.	Podsumowanie	79
3.	Okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w polskim prawie karnym – rys teoretyczny	81
3.1.	Kilka rozstrzygnięć terminologicznych – normy sprzężone	83
3.2.	Okoliczności usprawiedliwiające czyn w strukturze odpowiedzialności karnej	86
3.2.1.	Kontratypy jako okoliczności wyłączające bezprawność – wtórna i pierwotna legalność	86
3.2.2.	Koncepcja korektury treści normy sankcjonowanej	87
3.2.3.	Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność	89
3.2.4.	Okoliczności wyłączające bezprawność jako konstrukcja sprawiedliwości korygującej	90
3.3.	Próba rekonstrukcji modelu wyłączania odpowiedzialności karnej	91
3.3.1.	Krytyka koncepcji pierwotnej i wtórnej legalności – przegląd stanowisk	92
3.3.2.	Krytyka koncepcji pierwotnej i wtórnej legalności – próba identyfikacji problemu	96
3.3.3.	Naruszenie i narażenie dobra prawnego – warstwa materialna	96
3.3.4.	Naruszenie i narażenie dobra – ujęcie techniczne a ujęcie prawne	98
3.4.	Argumenty prawnooporównawcze a konstruowanie modelu	101
3.4.1.	Punkty wspólne – materialne ujęcie zakazu	102
3.4.2.	Punkty wspólne – wykładnia gałęziowa a ujęcie monistyczne	104
3.4.3.	Wykładnia gałęziowa a kształt normy prawnej	109
3.4.4.	Wykładnia gałęziowa – kwestie szczegółowe	111
3.4.5.	Wykładnia gałęziowa i struktura przestępstwa – warstwa prawnooporównawcza	115
	Rozdział III Brak czynu czy winy?	121
1.	Zagadnienia ogólne	121
1.1.	Zachowanie niekontrolowane (<i>automatism</i>)	122
1.2.	Negatywne przesłanki automatyzmu	127
2.	Niepoczytalność (<i>insanity</i>)	129
2.1.	Geneza niepoczytalności	129
2.1.1.	Choroba umysłu?	131
2.1.2.	Wewnętrzne a zewnętrzne źródło zachowania	135
2.1.3.	Defekt w procesie rozumowania (<i>defect of reason</i>)	138
2.2.	Krytyka aktualnej formuły niepoczytalności	142
2.2.1.	Krytyka dogmatyczna	142
2.2.2.	Krytyka medyczna	147
3.	Podsumowanie	150

Rozdział IV	Obrona konieczna (<i>self-defence, defence of others, prevention of the crime</i>)	153
1.	Zagadnienia ogólne	153
2.	Znamiona obrony koniecznej	154
2.1.	Konieczność	156
2.2.	Bliskość czasowa ataku (<i>imminent vs. immediate</i>)	159
3.	Przekroczenie granic obrony koniecznej	166
4.	Konieczność wobec błędu broniącego	168
5.	Tak zwane kryteria podmiotowe obrony koniecznej a regulacje EKPCz	170
5.1.	Obrona konieczna a art. 2 EKPCz	170
5.2.	Obrona konieczna a art. 2 EKPCz – pogląd aprobujący	173
5.3.	Ochrona życia a obrona konieczna	175
6.	Nieświadomość okoliczności usprawiedliwiających	180
7.	Teoretyczne podstawy obrony koniecznej	182
7.1.	Podejście konsekwencjalistyczne	183
7.1.1.	Teoria dyskutowania (oceny) interesów napastnika	183
7.1.2.	Wartość ludzkiego życia – punkty krytyczne	187
7.1.3.	Zasada odstraszenia (<i>deterrence</i> albo <i>rule consequentialism</i>)	190
7.1.4.	Podejście subiektywnie preferencyjne (<i>personal partiality approach</i>)	192
7.1.5.	Podejście związane z tzw. podwójnym rezultatem (<i>doctrine of double effect</i>)	194
7.1.6.	Podejście związane z ochroną praw (<i>rights approach</i>)	198
7.1.7.	Koncepcja zrzeczenia się lub utraty praw (<i>forfeiture theory</i>)	199
8.	Zagadnienia szczegółowe	206
8.1.	Błąd co do okoliczności związanych z atakiem	207
8.1.1.	Błąd racjonalny a błąd szczyry (<i>reasonable mistake a genuine mistake</i>)	208
8.1.2.	Dywersyfikacja standardu	211
8.1.3.	Zróźnicowanie charakteru błędu	214
8.1.4.	Racjonalne przekonania czy racjonalna samokontrola?	216
8.1.5.	Potencjał intelektualny i deficyt informacji	218
8.1.6.	Pytanie o standard	221
8.2.	„Błędna” obrona konieczna – usprawiedliwienie sprawcy (<i>excuse</i>) czy czynu (<i>justification</i>)?	223
8.2.1.	Głosy za wyłączeniem zarzucalności (<i>excuse</i>)	224
8.2.2.	Głos(y) za <i>justification</i>	225
8.3.	Granice błędu i normowania – kilka uwag prawnoporównawczych	234
8.4.	Tak zwana strona podmiotowa okoliczności wyłączających odpowiedzialność karną (<i>deeds a reasons theory</i>)	239
8.4.1.	Koncepcja obiektywizująca (<i>deeds theory</i>)	240
8.4.2.	Nieświadoma obrona konieczna a problem usiłowania	242
8.4.3.	Usiłowanie – rozwiązanie niespójne?	244
8.4.4.	Koncepcja podwójnego wymogu (<i>the deeds-reason dual requirement proposal</i>)	246
8.4.5.	Koncepcja subiektywna (<i>reasons theory</i>)	248
8.4.6.	Usprawiedliwienia i ich racje	253
8.4.7.	Wybór planu działania jako podstawa oceny prawnokarnej	256
8.4.8.	Wnioski	257

8.5.	Kilka uwag prawnoporównawczych	258
8.5.1.	Element subiektywny – zarys	258
8.5.2.	Element subiektywny – kilka kwestii szczegółowych	260
8.5.3.	Rozumienie komponenty podmiotowej – argumenty za jej zbędnością	264
8.5.4.	Przedmiotowa bezprawność i zakres normy sankcjonowanej	266
8.5.5.	Bezprawność przedmiotowo-podmiotowa i norma sankcjonowana	266
8.5.6.	„Wtórna legalność”	267
8.5.7.	Norma sankcjonująca	267
8.5.8.	Próba odnalezienia konsekwentnego rozwiązania	268
8.5.9.	Wybór określonej koncepcji teoretycznej – zagadnienia szczegółowe	273
	Rozdział V Stan wyższej konieczności	277
1.	Zagadnienia ogólne	277
2.	Rozwój w judykaturze	278
2.1.	Rozbitkowie na morzu – dylematy życia i śmierci	279
2.1.1.	<i>Dudley and Stephens</i> – aksjologia wyboru	279
2.1.2.	<i>United States vs. Holmes</i> – pragmatyka wyboru	281
2.2.	Wyższa konieczność a medycyna	284
2.3.	Rozdzielenie bliźniaczków syjamskich – które życie ratować?	287
2.3.1.	Zarys problemu w kontekście dotychczasowego orzecznictwa	287
2.3.2.	Identyfikacja problemu <i>ad casu</i>	289
2.3.3.	Quasi-obrona konieczna	290
2.3.4.	Stan wyższej konieczności a godność	295
2.3.5.	Stan wyższej konieczności jako mechanizm minimalizacji strat	298
2.3.6.	Rozdzielenie bliźniaczków – reakcje	300
3.	Teoretyczne podstawy stanu wyższej konieczności	302
3.1.	Wybór mniejszego zła (<i>lesser evil</i>)	303
3.1.1.	Wyższa konieczność a rozstrzygnięcia ustawowe	304
3.1.2.	Wybór mniejszego zła a naruszenie autonomii i dóbr osobistych	305
3.1.3.	Kryteria oceny	306
3.1.4.	Ochrona życia a kryteria racjonalności i proporcjonalności	309
3.1.5.	Katastrofa Herald of Free Enterprise	310
3.1.6.	Pożar na australijskim okręcie wojennym w roku 1998	310
3.1.7.	Sprawa <i>conjoined twins</i>	311
3.1.8.	Hipotetyczny przykład reakcji na spadający samolot (m.in. <i>casus World Trade Center</i>)	311
3.1.9.	Rekonstrukcja problemu i metody (obrona konieczna czy stan wyższej konieczności?)	311
3.1.10.	Człowiek jako źródło niebezpieczeństwa	312
3.1.11.	Aktywne i pasywne zagrożenie	313
3.1.12.	Próba zdefiniowania terminu „zagrożenie” i jej implikacje	316
3.2.	Granice minimalizacji strat a aksjologia	318
3.2.1.	Działanie w najlepszym interesie	319
4.	Funkcjonalność stanu wyższej konieczności jako okoliczności wyłączającej odpowiedzialność karną – aspekt prawnoporównawczy	322
4.1.	Proporcjonalność dóbr czy szkód – zarys ogólny	324

4.2.	Proporcjonalność dóbr czy szkód – kilka kwestii szczegółowych	330
4.3.	Proporcja szkód – ujęcie krytyczne	331
4.4.	Proporcja szkód a życie ludzkie	334
4.5.	Funkcjonalna wykładnia art. 25 k.k. – pytania o aksjologię i pragmatykę	337
4.5.1.	Funkcjonalna wykładnia pojęcia dobra	339
4.6.	Obiektywna przewidywalność naruszenia określonych dóbr	341
4.6.1.	Kwestie szczegółowego zastosowania	343
 Rozdział VI Przymus (<i>duress</i>)		353
1.	Zagadnienia ogólne	353
2.	Istota przymusu	354
2.1.	Rodzaj zagrożenia	354
2.2.	Natychmiastowość czy nieuchronność zagrożenia?	358
2.3.	Nieuchronność (<i>imminency</i>)	360
2.4.	Natychmiastowość (<i>immediacy</i>)	361
3.	Przedmiotowy zakres zastosowania <i>duress</i>	364
3.1.	<i>Duress</i> – współsprawstwo	364
3.2.	<i>Duress</i> – usiłowanie zabójstwa	367
3.3.	<i>Duress</i> a zabójstwo – próba racjonalizacji	369
3.4.	Czynniki zwiększające ryzyko poddania się groźbie	371
3.5.	Problematyka charakteru zagrożenia	373
3.5.1.	Brak zagrożenia (niebezpieczeństwa) – ujęcie subiektywne czy zobiektywizowane?	373
4.	Przymus sytuacyjny (<i>duress of circumstances</i>)	376
4.1.	Cechy przymusu sytuacyjnego	377
4.2.	Wyższa konieczność a przymus sytuacyjny – zamieszanie terminologiczne czy merytoryczne?	379
5.	Teoretyczne podstawy <i>duress</i>	380
5.1.	Zarys teorii – identyfikacja problemów	380
5.1.1.	Czynność niekontrolowana (<i>involuntary act</i>)	381
5.1.2.	Brak strony podmiotowej (<i>lack of mens rea</i>)	383
5.1.3.	Złagodzenie kary	385
5.1.4.	Brak zarzucalności (<i>lack of blameworthiness</i>)	388
5.1.5.	Charakter groźby lub zagrożenia	391
6.	Przymus i stan wyższej konieczności – sens rozdzielenia	393
6.1.	Punkty wspólne i różnice	394
6.2.	Ujęcie unifikacyjne – zarys	396
6.3.	Krytyka ujęcia unifikacyjnego	400
6.4.	Unifikacja – problem czy rozwiązanie?	403
6.5.	Unifikacja – dyskusja amerykańska	405
6.6.	Podsumowanie	410
7.	Działanie pod przymusem – zagadnienia prawnoporównawcze	411
7.1.	Prześlanki szczegółowe	412
7.2.	Zagadnienia teoretyczne	413
7.3.	Szerokie czy wąskie ujęcie art. 26 § 2 k.k.	416
7.4.	Podsumowanie	420

	Rozdział VII Zakończenie	423
1.	Wnioski ogólne	423
2.	Wnioski szczegółowe	425
	Wykaz omawianych orzeczeń	435
1.	Orzeczenia obcojęzyczne	435
2.	Orzeczenia polskie	439
3.	Orzeczenia ETPCz	440
	Bibliografia	443

Bibliografia

- Alexander L., Ferzan K.K., Morse S., *Crime and Culpability. A Theory of Criminal Law*, Cambridge–Nowy Jork 2009.
- d'Almeida L.D., *Separation, But Not of Rules*, w: *Criminal Law Conversations*, red. P. Robinson, S. Garvey, K.K. Ferzan, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989.
- Appraising Strict Liability*, red. A.P. Simester, Oksford 2005.
- Archbold J.F., *Criminal Pleading, Evidence and Practice*, Londyn 2000.
- Ashworth A. Rees T., *Duress. Belief in imminent threat of death or serious injury*, „Criminal Law Review” 2003.
- Ashworth A., *Defining Criminal Offences without Harm*, w: *Criminal Law. Essays in Honour of J.C. Smith*, red. P.F. Smith, Londyn 1987.
- Ashworth A., Glosa do orzeczenia *R vs. Williams* [2004] England and Wales Court of Appeal Criminal 1190, „Criminal Law Review” 2004.
- Ashworth A., *Principles of Criminal Law*, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Ashworth A., *Self-Defence and the Right to Life*, „The Cambridge Law Journal” 1975, t. 34, nr 2.
- Auscaler G., *Stan wyższej konieczności w prawie karnym. Zagadnienie legalności i celowości w prawie karnym imperialistycznym a w prawie karnym socjalistycznym*, Warszawa 1953.
- Austin J.L., *A Plea for Excuses. The Presidential Address*, „Proceedings of the Aristotelian Society” 1956–1957, t. 57 [przedruk w: *Justification and Excuse in the Criminal Law. A Collection of Essays*, red. M.L. Corrado, Nowy Jork–Londyn 1994].
- Bagiński W., *Kontratypy bezprawności na tle naruszeń praw podmiotu, który swoim działaniem powoduje zagrożenie lub łamie porządek prawny w Internecie*, < <http://prawo.vagla.pl/node/6378> >, dostęp: 27.10.2017.
- Banaszczyk Z., w: *Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz do artykułów 1–449^{II}*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2008.

- Barczak-Oplustil A., *Zasada koincydencji winy i czynu w kodeksie karnym*, Kraków 2016.
- Bergelson V., *Choice of Evils. In Search of a Viable Rationale*, „Criminal Law and Philosophy” 2012, t. 6.
- Bielski M., *Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, Rok XIII: 2010, z. 2, s. 25–50.
- Bielski M., *Obiektywna przypisywalność skutku w prawie karnym*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Prawa i Administracji, Kraków 2009.
- Bohlander M., *In Extremis – Hijacked airplanes, „collateral damage” and the limits of criminal law*, „Criminal Law Review” 2006.
- Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, wyd. 2 uak., Warszawa 2006.
- Botterell A., *Why We Ought to be (Reasonable) Subjectivists about Justification*, „Criminal Justice Ethics” 2007, t. 26, nr 1.
- Brandt R.B., *Conscience (Rule) Utilitarianism and the Criminal Law*, „Law and Philosophy” 1995, t. 14, nr 1.
- Brown B., *Self-Defence in Homicide from Strict Liability to Complete Exculpation*, „Criminal Law Review” 1958.
- Brożek B., *Derywacyjna koncepcja wykładni z perspektywy logicznej*, RPEiS, 1/2006, nr 1, s. 81–92.
- Brzezińska J., *Temporalne aspekty kontratypu obrony koniecznej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, t. 23.
- Buchała K., *Bezprawność przestępstw nieumyślnych oraz wyłączające ją dozwolone ryzyko*, Warszawa 1971.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989.
- Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, wyd. 2, Warszawa 1997.
- Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M. i in., *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Kraków 2006.
- Budyn-Kulik M., *Prawa człowieka w kontekście represyjnej funkcji prawa karnego. Przyczynek do rozważań o proporcjonalności w prawie karnym*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Buell S.W., *Decision Rules as Notice. The Case of Fraud*, w: *Criminal Law Conversations*, red. P. Robinson, S. Garvey, K.K. Ferzan, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Cardozo B.N., *Selected Writings*, Nowy Jork 1947.
- Carr C.L., *Duress and Criminal Responsibility*, „Law and Philosophy” 1991, t. 10, nr 2.
- Chalmers J., *Surviving without Majewski*, „Criminal Law Review” 2001.
- Chan W., Simester A.P., *Duress, Necessity. How Many Defences?*, „King’s Law Journal” 2005, t. 16, nr 1,
- Christopher R.L., *Unknowing Justification and the Logical Necessity of the Dadson Principle in Self-Defence*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1995, t. 15, nr 2.
- Chwałba J., *Korzystanie z programów peer-to-peer a dozwolony użytek prywatny w prawie autorskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2008, nr 2 (102).
- Ciborowski J., *Kontratyp od zasady równego traktowania w zatrudnieniu w podmiotach o charakterze wyznaniowym*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2010, nr 4.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Warszawa 1994.

- Clarkson C.M.V., Keating H.M., Cunningham S.R., *Criminal Law. Text and Materials*, wyd. 7, Londyn 2010.
- Clarkson C.M.V., *Necessary Action. A New Defence*, „Criminal Law Review” 2004, t. 81.
- Cohen M.A., *Justification and Excuse in Judaic and Common Law*, „New York University Law Review”, 1977, nr 52.
- Coke E., *The Fourth Part of the Institutes of the Laws of England. Concerning the Jurisdiction of Courts*, Londyn 1797.
- Comparative Law. A Handbook*, red. E. Örüçü, D. Nelken, Oksford 2007.
- de Cruz P., *Comparative Law in a Changing World*, wyd. 3, Londyn–Nowy Jork 2007.
- Coughlin A.M., *Of Decision Rules and Conduct Rules, or Doing the Police in Different Voices*, w: *Criminal Law Conversations*, red. P. Robinson, S. Garvey, K.K. Ferzan, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Cownie F., Bradney A., Burton M., *English Legal System in Context*, wyd. 4, Oksford 2007.
- Cross R., Harris J.W., *Precedent in English Law*, wyd. 4, Oksford 2004.
- Cross R., *Murder under Duress*, „The University of Toronto Law Journal” 1978, t. 28, nr 4.
- Cross R., *The Mental Element in Crime*, „Law Quarterly Review” 1967, t. 83.
- Ćwiakalski Z., *Błąd co do bezprawności czynu w polskim prawie karnym (zagadnienia teorii i praktyki)*, Kraków 1991.
- Dan-Cohen M., *Decision Rules and Conduct Rules. On Acoustic Separation in Criminal Law*, „Harvard Law Review” 1984, t. 97.
- Daniluk P., Recenzja książki T. Dukiet-Nagórska, *Autonomia pacjenta a polskie prawo karne*, Warszawa–Kraków 2008, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10.
- Daniluk P., *Stan wyższej konieczności jako okoliczność wyłączająca bezprawność „chirurgicznej zmiany płci”*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 1.
- Daniluk P., *Stan wyższej konieczności jako okoliczność wyłączająca bezprawność karną czynu*, „Studia Prawnicze” 2007, z. 2.
- Daniluk P., *Stan wyższej konieczności jako podstawa legalności działań funkcjonariuszy organów władzy publicznej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 1.
- Daniluk P., *Zbieg kontratypów*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 2.
- Dennis I., *Duress, Murder and Criminal Responsibility*, „Law Quarterly Review” 1980, t. 96.
- Dennis I., *On Necessity as a Defence to Crime. Possibilities, Problems and the Limits of Justifications and Excuse*, „Criminal Law and Philosophy” 2009, t. 3, nr 1.
- Dębski R., *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995.
- DK Illustrated Oxford dictionary*, Warszawa 2004.
- Długosz J., *Zasada proporcjonalności w prawie europejskim jako przesłanka kryminalizacji*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Dressler J., *Exegesis of the Law of Duress. Justifying the Excuse and Searching for Its Proper Limits*, „Southern California Law Review” 1989, t. 62.
- Dressler J., *Reflections on Dudley and Stephens and Killing the Innocent. Taking a Wrong Conceptual Path*, w: *The Sanctity of Life and the Criminal Law. The Legacy of Glanville Williams*, red. D.J. Baker, J. Horder, Cambridge 2013.
- Dressler J., *Understanding Criminal Law*, wyd. 5, Newark 2009.

- Dubber M.D., *Comparative Criminal Law*, w: *The Oxford Handbook of Comparative Law*, red. M. Reimann, R. Zimmermann, Oksford 2006.
- Dubber M.D., *Criminal Law in Comparative Context*, „Journal of Legal Education” 2006, t. 56, nr 3.
- Duff R.A., *Answering for Crime. Responsibility and Liability in the Criminal Law*, Oksford 2007.
- Duff R.A., *Intention, Agency and Criminal Liability. Philosophy of Action and the Criminal Law*, Oksford 1990.
- Duff R.A., *Recklessness*, „Criminal Law Review” 1980.
- Duff R.A., *Rule-Violations and Wrongdoings*, w: *Criminal Law Theory. Doctrines of the General Part*, red. S. Shute, A.P. Simester, Oksford 2002.
- Dukiet-Nagórska T., *Znaczenie zasady proporcjonalności dla wykładni przepisów prawnokarnych*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Eser A., *The Importance of Comparative Legal Research for the Development of Criminal Sciences*, w: *Law in Motion. Recent Developments in Civil Procedure, Constitutional, Contract, Criminal, Environmental, Family & Succession, Intellectual Property, Labour, Medical, Social Security, Transport Law*, red. R. Blanpain, Haga 1997.
- European Road Safety Observatory, < http://erso.swov.nl/knowledge/content/55_fatigue/driving_without_awareness.html >, dostęp: 27.10.2017 r.
- European Transport Safety Council, *The Role of Driver Fatigue in Commercial Road Transport Crashes*, < <http://www.etsc.eu/documents/drivfatigue.pdf> >, dostęp: 27.10.2017.
- Europejskie prawo karne*, red. A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz, Warszawa 2012.
- Filar M., *Eksperyment lekarski jako okoliczność wyłączająca bezprawność*, w: *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2008.
- Filar M., *W obronie obrony koniecznej*, w: *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa–Kraków 2007.
- Filar M., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. O. Górniok, wyd. 2, Warszawa 2006.
- Fletcher G.P., *A Crime of Self-Defense. Bernhard Goetz and the Law on Trial*, Chicago 1990.
- Fletcher G.P., *Rethinking Criminal Law*, Oksford 2000.
- Fletcher G.P., *The Individualization of Excusing Conditions*, „Southern California Law Review” 1974, t. 47, nr 4.
- Fletcher G.P., *The Right Deed for the Wrong Reason. A Reply to Mr. Robinson*, „University of California (Los Angeles) Law Review” 1975, t. 23 [przedruk w: *Justification and Excuse in the Criminal Law. A Collection of Essays*, red. M.L. Corrado, Nowy Jork–Londyn 1994].
- Freeman M., *Whose Life Is It Anyway?*, „Medical Law Review” 2001, t. 9.
- Galligan D.J., *Responsibility for Recklessness*, „Current Legal Problems” 1978, t. 31, nr 1.
- Gardner J., *In Defence of Defences*, w: J. Gardner, *Offences and Defences. Selected Essays in the Philosophy of Criminal Law*, wyd. 2, Oksford 2009.

- Gardner J., *Justifications and Reasons*, w: J. Gardner, *Offences and Defences. Selected Essays in the Philosophy of Criminal Law*, wyd. 2, Oksford 2009.
- Gardner J., *The Gist of Excuses*, „Buffalo Criminal Law Review” 1998, t. 1, nr 2 [przedruk w: J. Gardner, *Offences and Defences. Selected Essays in the Philosophy of Criminal Law*, wyd. 2, Oksford 2009].
- Gardner S., *Duress in the House of Lords*, „Law Quarterly Review” 1992, t. 108.
- Gardner S., *Necessity's Newest Inventions*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1991, t. 11, nr 1.
- Gardner S., *The Importance of Majewski*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1994, t. 14, nr 2.
- Gardner S., *Uncontrollable Intention in Criminal Law*, „Law Quarterly Review” 1994, t. 110.
- Gardocki L., *Granice obrony koniecznej*, „Palestra” 1993, nr 7–8.
- Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 13 zm., Warszawa 2007.
- Garvey S.P., *Self-Defense and the Mistaken Racist*, „New Criminal Law Review” 2008, t. 11, nr 1.
- Giezek J., „Zezwolenie” na naruszenie dobra prawnego – negatywne znamię typu czy okoliczność kontratypowa, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70. urodzin profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Giezek J., *Błąd co do znamion modyfikujących typ czynu zabronionego*, w: *Okoliczności wyłączające winę. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2010.
- Giezek J., *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994.
- Giezek J., w: *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, wyd. 3, Warszawa 2007.
- Goldberg D., Huxley P., *Common Mental Disorders. A Bio-Social Model*, Londyn 1992.
- Goldstein J., Katz J., *Abolish the „Insanity Defense” – Why Not?*, „Yale Law Journal” 1963, t. 72.
- Goodhart A., *Essays in Jurisprudence and the Common Law*, Cambridge 1931.
- Góralski P., *Związek przyczynowy w prawie karnym na tle orzecznictwa sądowego*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 6.
- Górowski W., *Błąd co do znamienia typu czynu zabronionego*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Prawa i Adiministracji, Kraków 2009.
- Green S.P., *The Universal Grammar of Criminal Law*, „Michigan Law Review” 2000, t. 98, nr 6.
- Greenwalt K., *The Perplexing Borders of Justifications and Excuse*, w: *Rechtfertigung und Entschuldigung. Rechtsvergleichende Perspektiven*, red. A. Eser, G.P. Fletcher, t. 1, Fryburg Bryzgowijski 1987.
- Grzegorzczuk T., w: *Kodeks wykroczeń*, red. T. Grzegorzczuk, Warszawa 2010.
- Grzeszczyk W., *Odparcie zamachu w ramach obrony koniecznej*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 6.
- Grzeszczyk W., *Zamach uzasadniający prawo do obrony koniecznej*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 5.
- Gubiński A., *Wyłączenie bezprawności czynu. O okolicznościach uchylających społeczną szkodliwość czynu*, Warszawa 1961.

- Gunn J., Taylor P.J., *Homicides by People with Mental Illness. Myth and Reality*, „The British Journal of Psychiatry” 1999, t. 174.
- Gurgul J., *Psychiatryczno-psychologiczne aspekty spraw z wersją obrony koniecznej*, „Palestra” 2003, nr 5–6.
- Hale M., *Historia Placitorum Coronæ. The History of the Pleas of the Crown*, Londyn 1736.
- Hanausek T., *Element bezpośredniości jako znamię niektórych typów przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1964, z. 12.
- Harris J., *Human Beings, Persons and Conjoined Twins. An Ethical Analysis of the Judgment in Re A.*, „Medical Law Review” 2001, t. 9, nr 3.
- Hart H.L.A., *Legal Responsibility and Excuses*, w: H.L.A. Hart, *Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law*, Oksford 1968.
- Hart H.L.A., *Prolegomenon to the Principles of Punishment*, w: H.L.A. Hart, *Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law*, Oksford 1968.
- Hawking S., Młodinow L., *Jeszcze krótsza historia czasu*, tłum. J. Bieroń, Poznań 2008.
- Herring J., *Criminal Law. Text, Cases and Materials*, wyd. 4, Oksford 2010.
- Hewson B., *Killing off Mary. Was the Court of Appeal Right?*, „Medical Law Review” 2001, t. 9, nr 3.
- Hills A., *Defending Double Effect*, „Philosophical Studies” 2003, t. 116, nr 2.
- Hills A., *Foreseen Consequences and the Doctrine of Double Effect*, „Philosophical Studies” 2007, t. 133, nr 2.
- Hobbes T., *Leviathan. The Longman Library of Primary Sources in Philosophy*, Routledge 2016.
- Home Office, *Report of the Interdepartmental Review of the Law on Use of Lethal Force in Self-Defence or the Prevention of Crime*, Londyn 1996.
- Horder J., *Cognition, Emotion, and Criminal Culpability*, „Law Quarterly Review” 1990, t. 106.
- Horder J., *Excusing Crime*, Oksford 2007.
- Horder J., *Intention in the Criminal Law. A Rejoinder*, „The Modern Law Review” 1995, t. 58, nr 5.
- Horder J., *Redrawing the Boundaries of Self-Defence*, „The Modern Law Review” 1995, t. 58, nr 3.
- Hörnle T., *Hijacked Airplanes. May They Be Shot Down?*, „New Criminal Law Review” 2007, t. 10, nr 4.
- Hörnle T., *Shooting Down a Hijacked Plane – The German Discussion and Beyond*, „Criminal Law and Philosophy” 2009, t. 3.
- House of Lords, *Select Committee on Murder and Life Imprisonment*, 1989 London: HMSO, vol. I–III. House of Lords, *Statement of Practice*, 1966, 3 All England Review 77.
- Huigens K., *Duress Is Never a Conduct Rule*, w: *Criminal Law Conversations*, red. P. Robinson, S. Garvey, K.K. Ferzan, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Huigens K., *Duress Is Not a Justification*, „Ohio State Journal of Criminal Law” 2004, t. 2, nr 3.
- Hull R., *Deconstructing the Doctrine of Double Effect*, „Ethical Theory and Moral Practice” 2000, t. 3, nr 2.

- Irish University Press Series of British Parliamentary Papers: Reports From The Royal Commission On Revising and Consolidating The Criminal Law With Appendices and Index 1845-49, vol. 5, Legal Administration Criminal Law, Dublin: Shannon University Press, 1971, pp. 169-244
- J. Giezek, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012.
- Jefferson M., *Criminal Law*, wyd. 8, Harlow 2007.
- Jędrzejewski Z., *Artykuł 2 ust. 2 lit. a Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności a obrona konieczna (art. 25 k.k.)*, w: *Europeizacja prawa polskiego – wybrane aspekty*, red. B. Bieńkowska, D. Szafranski, Warszawa 2007.
- Jędrzejewski Z., *Bezprawność jako element przestępności czynu. Studium na temat struktury przestępstwa*, Warszawa 2009.
- Kaczmarek T., *O kontratypach raz jeszcze*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 7.
- Kaczmarek T., *O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 10.
- Kaczmarek T., *Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawinionej niepoczytalności*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 1.
- Kaczmarek T., *Spory wokół pojęcia winy w prawie karnym*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Kadish S.H., *Respect for Life and Regard for Rights in the Criminal Law*, „California Law Review” 1976, t. 64, nr 4.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągle w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999.
- Kaplan J., Weisberg R., Binder G., *Criminal Law. Cases and Materials*, wyd. 5, Nowy Jork 2007.
- Karaś T., Żółtek S., *Bezprawność w prawie cywilnym i karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 11.
- Kardas P., *Dozwolone ryzyko sportowe – pozaustawowy kontratyp czy element precyzujący płaszczyznę bezprawności?*, „Przegląd Sądowy” 2009, z. 1.
- Kardas P., *Niektóre okoliczności wyłączające i umniejszające winę w projekcie kodeksu karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996, nr 1.
- Kardas P., *Okoliczności wyłączające przestępność lub karalność zachowania a konstrukcja czynu ciągłego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 1.
- Kardas P., *Problem usprawiedliwiania błędu a podstawy wyłączenia winy*, w: *Okoliczności wyłączające winę. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2010.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągle w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999.
- Kardas P., *Przypisanie skutku przy przestępnym współdziałaniu*, w: *Podstawy odpowiedzialności za przestępstwo skutkowe*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2004, nr 4.
- Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.

- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, t. 3, Komentarz do art. 278–363 k.k.*, red. A. Zoll, wyd. 3, Warszawa 2008.
- Katz L., *Bad Acts and Guilty Minds. Conundrums of the Criminal Law*, Chicago 1987.
- Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz do artykułów 1–449¹*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2008.
- Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2010 [wydanie elektroniczne].
- Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do artykułów 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 2, Warszawa 2011.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. 1, Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, wyd. 3, Warszawa 2007.
- Kodeks karny. Część szczególna, t. 1, Komentarz do artykułów 117–221*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, wyd. 4, Warszawa 2010.
- Kolasiński B., *Szczególny wypadek przekroczenia granic obrony koniecznej (art. 25 § 3 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 1.
- Koszowski M., *Anglosaska doktryna precedensu. Porównanie z polską praktyką orzecznictwem*, Warszawa 2009.
- Kotowski W., *Ustawa o policji. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2012.
- Kowalewska-Łukuć M., *Motywacja sprawcy czynu zabronionego*, w: *Interdyscyplinarność badań w naukach penalnych*, red. I. Sepiolo, Warszawa 2012.
- Królikowski M., *Dwa paradygmaty zasady proporcjonalności w prawie karnym*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Królikowski M., *Okoliczności wyłączające bezprawność jako konstrukcja sprawiedliwości korygującej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2010, z. 2.
- Królikowski M., w: *Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do artykułów 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 2, Warszawa 2011.
- Kruk J., Zoll A., *W sprawie kontratypów w prawie karnym*, „Nowe Prawo” 1972, nr 10.
- Kućka M., Pałka K., *Granice testu proporcjonalności na przykładzie wybranych orzeczeń dotyczących przepisów art. 212 i 213 kodeksu karnego*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Lacey N., *Space, Time and Function. Intersecting Principles of Responsibility across the Terrain of Criminal Justice*, „Criminal Law and Philosophy” 2007, t. 1, nr 3.
- Lachowski J., *Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w k.k. z 1997 r.*, „Studia Prawnicze” 2006, z. 1.
- Lachowski J., *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2005.
- Lachowski J., w: *Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do artykułów 1–31*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 2, Warszawa 2011.
- LaFave W.R., *Criminal Law*, wyd. 5, Saint Paul 2010.
- LaFave W.R., *Principles of Criminal Law*, wyd. 2, Saint Paul 1986.
- Large M., Smith G., Swinson N. i in., *Homicide due to mental disorder in England and Wales over 50 years*, „The British Journal of Psychiatry” 2008, t. 193.
- Leudar I., Thomas P., *Voices of Reason, Voices of Insanity. Studies of Verbal Hallucinations*, Londyn–Filadelfia 2000.

- Leverick F., *Is English Self-Defence Law Incompatible with Article 2 of the ECHR?*, „Criminal Law Review” 2002.
- Leverick F., *Killing in Self-Defence*, Oksford 2006.
- Leverick F., *The Use of Force in Public or Private Defence and Article 2. A Reply to Professor Sir John Smith*, „Criminal Law Review” 2002.
- Liszewska A., *Odpowiedzialność karna za błąd w sztuce lekarskiej*, Kraków 1998.
- Loveless J., *Criminal Law. Text, Cases, and Materials*, wyd. 2, Oksford 2010.
- Łabno A., *Istota zasady proporcjonalności*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Łuniewski W., *Stan wyższej konieczności a zasada proporcjonalności dóbr*, „Palestra” 2002, nr 3–4.
- Mackay R.D., *Fact and Fiction about the Insanity Defence*, „Criminal Law Review” 1999.
- Mackay R.D., Kearns G., *More Fact(s) about the Insanity Defence*, „Criminal Law Review” 1999.
- Mackay R.D., Mitchell B., Howe L., *Yet More Facts about the Insanity Defence*, „Criminal Law Review” 2006.
- Mackay R.D., *Post-Hinckley Insanity in the USA*, „Criminal Law Review” 1988.
- Majewski J., *Błąd co do kontratypu jako podstawa wyłączenia winy*, w: *Okoliczności wyłączające winę. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2010.
- Majewski J., *Czy znamię podmiotowe (subiektywne) jest jedną z cech konstytutywnych kontratypu?*, w: *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2008.
- Majewski J., *Funkcja urojenia sytuacji kontratypowej w prawie karnym*, w: *Przestępstwo, kara, polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10.
- Majewski J., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu a znamiona subiektywne*, Warszawa 2013.
- Majewski J., *Tak zwana kolizja obowiązków w prawie karnym*, Warszawa 2002.
- Marek A., *Obrona konieczna w prawie karnym na tle teorii i orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 1979.
- Marek A., *Obrona konieczna w prawie karnym. Teoria i orzecznictwo*, Warszawa 2008.
- Marek A., *Prawo karne*, wyd. 7 zm. i uak., Warszawa 2006.
- Marek A., Satko J., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Przegląd problematyki. Orzecznictwo (SN 1918–99). Piśmiennictwo*, Kraków 2000.
- Marek A., *Ujęcie winy w prawie karnym jako problem kodyfikacyjny*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Markesinis B., *Rechtsvergleichung in Theorie und Praxis. Ein Beitrag zur rechtswissenschaftlichen Methodenlehre*, Monachium 2004.

- Mąciór W., *Negatywne znamiona istoty czynu*, „Państwo i Prawo” 1964, nr 5–6.
- McEwan J., *Murder by Design. The „Feel Good Factor” and the Criminal Law*, „Medical Law Review” 2001, t. 9.
- Memon R., Haque Q., *Insanity Treatment*, „Advances in Psychiatric Treatment” 2003, t. 9.
- Michalski B., w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1, *Komentarz do artykułów 117–221*, red. A. Wąsek, R. Zawłocki, wyd. 4, Warszawa 2010.
- Miga M., *Obrona konieczna*, „Jurysta” 2009, nr 5–6.
- Miller E.J., *Are There Two Types of Decision Rules?*, w: *Criminal Law Conversations*, red. P. Robinson, S. Garvey, K.K. Ferzan, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Montague P., *Self-Defence and Choosing between Lives*, „Philosophical Studies” 1981, t. 40, nr 2.
- Montague P., *The Morality of Self-Defence. A Reply to Wasserman*, „Philosophy & Public Affairs” 1989, t. 18, nr 1.
- Montrose J.L., *The Language of, and a Notation for, the Doctrine of Precedent*, „University of Western Australia Law Review” 1953, t. 2.
- Moore M., *Causation and Excuses*, w: *Rechtfertigung und Entschuldigung. Rechtsvergleichende Perspektiven*, red. A. Eser, G.P. Fletcher, t. 1, Fryburg Bryzgowijski 1987.
- Moore M., *Placing Blame. A Theory of the Criminal Law*, Oksford 1997.
- Morris N., *Madness and the Criminal Law*, Chicago 1982.
- Murakami H., *Kronika ptaka nakręcacza*, tłum. A. Zielińska-Elliott, Warszawa 2004.
- Norrie A., *Subjectivism, Objectivism and the Limits of Criminal Recklessness*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1992, t. 12, nr 1.
- Norrie A., *The Limits of Justice: Finding Fault in the Criminal Law*, „The Modern Law Review” 1996, t. 59, nr 4.
- O’Regan R.S., *Duress and Murder*, „The Modern Law Review” 1972, t. 35, nr 6.
- Olejniczak A., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2010 [wersja elektroniczna].
- Ormerod D., *Glosa do orzeczenia R vs. Heard*, England and Wales Court of Appeal Criminal 125, „Criminal Law Review” 2007.
- Ormerod D., *Smith & Hogan Criminal Law*, wyd. II, Oksford 2006.
- Parliamentary Office of Science and Technology, *Assessing the Risk of Terrorist Attacks on Nuclear Facilities*, Londyn 2004.
- Patryas W., „Norma sankcjonowana w prawie karnym...” – kilka uwag do artykułu Łukasza Pohla, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1.
- Patryas W., *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Poznań 1988.
- Patryas W., *Jeszcze w sprawie normy sankcjonowanej w prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 4.
- Patryas W., *Na polemikę dra Łukasza Pohla – odpowiedź*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 4.
- Plebanek E., *Karygodność jako element struktury przestępstwa w perspektywie zasady proporcjonalności*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.

- Plebanek E., *O obronie koniecznej i innych kontratypach w świetle zasady proporcjonalności*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006, z. 1.
- Plachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny*, Kraków 2004.
- Pohl Ł., *Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej [!] normą postępowania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1.
- Pohl Ł., *Podmiotowe znamiona czynu zabronionego w strukturze przestępstwa*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 2.
- Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007.
- Pohl Ł., *Uwagi na marginesie dialogu z prof. Wojciechem Patryasem*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 4.
- Pohl Ł., *W odpowiedzi na uwagi prof. Wojciecha Patryasa o artykule Łukasza Pohla „Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej [!] normą postępowania”*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 4.
- Pomorski S., *Amerykańskie common law a zasada nullum crimen sine lege. Studium krytyczne prawotwórstwa sądowego w amerykańskim prawie karnym*, Warszawa 1969.
- Pound R., *Common Law and Legislation*, „Harvard Law Review” 1908, t. 21, nr 6.
- Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, red. A. Marek, M. Filar, Warszawa 1986.
- Rechtfertigung und Entschuldigung. Rechtsvergleichende Perspektiven*, red. A. Eser, G.P. Fletcher, t. 1, Fryburg Bryzgowijski 1987.
- Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992.
- Rejman G., *Teorie i formy winy w prawie karnym*, Warszawa 1980.
- Report of the Committee on Mentally Abnormal Offenders. Great Britain. Committee on Mentally Abnormal Offenders, H.M. Stationery Office, 1975.
- Roberts P., *Comparative Law for International Criminal Justice*, w: *Comparative Law. A Handbook*, red. E. Özücü, D. Nelken, Oksford 2007.
- Robinson D.N., *Wild Beasts & Idle Humours. The Insanity Defense from Antiquity to the Present*, Cambridge 1996.
- Robinson P., *A Theory of Justification. Societal Harm as a Prerequisite to Criminal Liability*, „University of California (Los Angeles) Law Review” 1975, t. 23.
- Robinson P., *Competing Theories of Justification. Deeds vs. Reasons*, w: *Harm and Culpability*, red. A.P. Simester, A.T.H. Smith, Oksford 1996.
- Robinson P., *Criminal Law Defenses*, t. 1–2, Saint Paul 1984.
- Robinson P., *Criminal Law Defenses. A Systematic Analysis*, „Columbia Law Review” 1982, t. 82, nr 2.
- Robinson P., *Criminal Law*, Aspen 1997.
- Robinson P., Darley J.M., *Testing Competing Theories of Justification*, „North Carolina Law Review” 1998, t. 76.
- Robinson P., *Rules of Conduct and Principles of Adjudication*, „The University of Chicago Law Review” 1990, t. 57, nr 3.
- Robinson P., *Structure and Function in Criminal Law*, Nowy Jork 1997.
- Robinson P., *The Bomb Thief and the Theory of Justification Defenses*, „Criminal Law Forum” 1998, t. 8, nr 3.

- Rodzinkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Rybak-Starczak A., *Pojęcie i funkcja dobra chronionego prawem w systemie polskiego prawa karnego*, praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Prawa i Administracji, Poznań 2005.
- Sacco R., *Einführung in die Rechtsvergleichung*, Baden-Baden 2001.
- Schopp R., *Justification Defences and Just Convictions*, Cambridge 1998.
- Scofield R.G., *Goodhart's Concession. Defending Ratio Decidendi from Logical Positivism and Legal Realism in the First Half of the Twentieth Century*, „King's Law Journal” 2005, t. 16, nr 2.
- Second Report of HM Commissioners for Revising and Consolidating the Criminal Law*, 1846. Irish University Press Series of British Parliamentary Papers: Reports From The Royal Commission On Revising and Consolidating The Criminal Law With Appendices and Index 1845-49, vol. 5, Legal Administration Criminal Law, Dublin: Shannon University Press, 1971, pp. 169–244.
- Shaw J., Hunt I.M., Flynn S. i in., *Rates of Mental Disorder in People Convicted of Homicide. National Clinical Survey*, „The British Journal of Psychiatry” 2006, t. 188.
- Sheldon S., Wilkinson S., „*On the Sharpest Horns of a Dilemma*”. *Re A (Conjoined Twins)*, „Medical Law Review” 2001, t. 9, nr 3.
- Simester A.P., *Can Negligence be Culpable?*, w: *Oxford Essays in Jurisprudence. Fourth Series*, red. J. Horder, Oksford 2000.
- Simester A.P., *Mistakes in Defences*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1992, t. 12, nr 2.
- Simester A.P., Sullivan G.R., *Criminal Law. Theory and Doctrine*, wyd. 4, Oksford 2010.
- Simmons K.W., *Self-Defence. Reasonable Beliefs or Reasonable Self-Control?*, „New Criminal Law Review” 2008, t. 11, nr 1.
- Simpson A.W.B., *Cannibalism and the Common Law. A Victorian Yachting Tragedy*, Londyn 1994.
- Simpson A.W.B., *The Butler Committee's Report. I. The Legal Aspects*, „The British Journal of Criminology” 1976, t. 16, nr 2.
- Slapper G., Kelly D., *The English Legal System*, wyd. 12, Londyn–Nowy Jork 2011–2012.
- Smith J.C., *Justification and Excuse in the Criminal Law*, Londyn 1989.
- Smith J.C., *Murder – Defence of Duress Not Available to Person Charged with Murder*, „Criminal Law Review” 1987, nr 480.
- Smith J.C., *The Use of Force in Public or Private Defence and Article 2*, „Criminal Law Review” 2002, nr 958.
- Smith K.J.M., *Duress and Steadfastness. In Pursuit of the Unintelligible*, „Criminal Law Review” 1999.
- Sornarajah M., *Duress and Murder in Commonwealth Criminal Law*, „International and Comparative Law Quarterly” 1981, t. 30, nr 3.
- Spotowski A., *Stan wyższej konieczności a kontratyp dozwolonego ryzyka*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 1.
- Sroka T., *Odpowiedzialność karna za niewłaściwe leczenie. Problematyka obiektywnego przypisania skutku*, Warszawa 2013.

- Stefański R.A., *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2011.
- Stephen J.F., *A History of the Criminal Law of England*, t. 2, Londyn 1883.
- Sullivan G.R., *Bad Thoughts and Bad Acts*, „Criminal Law Review” 1990.
- Sullivan G.R., *Involuntary Intoxication and Beyond*, „Criminal Law Review” 1994.
- Sutherland P., Gearty C., *Insanity and the European Court of Human Rights*, „Criminal Law Review” 1992.
- Swinson N., Flynn S.M., While D. i in., *Trends in Rates of Mental Illness in Homicide Perpetrators*, „The British Journal of Psychiatry” 2011, t. 198.
- Szafraniec M., *Przekroczenie granic obrony koniecznej w polskim prawie karnym*, Kraków 2004.
- Szasz T.S., *The Myth of Mental Illness*, „American Psychologist” 1960, t. 15.
- Szwarc A.J., *Wyłączenie odpowiedzialności karnej za wypadki sportowe, w: Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2008.
- Szymczak I., *Metoda nauki o porównywaniu systemów prawnych*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, t. 76, nr 3.
- Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, wyd. 4, Kraków 2004.
- Śliwiński S., *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946.
- Świecki D., *Wina i strona podmiotowa a problem redagowania wyroku skazującego (refleksje o praktyce orzeczniczej)*, w: *Okoliczności wyłączające winę. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2010.
- Świrydowicz K., Wronkowska S., Zieliński M. i in., *O nieporozumieniach dotyczących tzw. norm zezwalających*, „Państwo i Prawo” 1975, nr 7.
- Tadros V., *Criminal Responsibility*, Nowy Jork 2007.
- Tadros V., *Recklessness and the Duty to Take Care*, w: *Criminal Law Theory. Doctrines of the General Part*, red. S. Shute, A.P. Simester, Oksford 2002.
- Tadros V., *The Characters of Excuse*, „Oxford Journal of Legal Studies” 2001, t. 21.
- Tadros V., *The Ends of Harm. The Moral Foundations of Criminal Law*, Oksford 2011.
- Tarapata S., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.
- Tarapata S., *Kontrowersje wokół wyznaczania granic dobra prawnego – uwagi na marginesie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2009 r. (sygn. akt I KZP 15/09)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, z. 1, s. 91–151
- The Law Commission, *Codification of the Criminal Law. General Principles. Defences of General Application*, Londyn 1974.
- The Law Commission, *Codification of the Criminal Law. General Principles. The Mental Element in Crime*, Londyn 1970.
- The Law Commission, *Criminal Law. A Criminal Code for England and Wales*, t. 1, *Report and Draft Criminal Code Bill*, Londyn 1989.
- The Law Commission, *Criminal Law. A Criminal Code for England and Wales*, t. 2, *Commentary on Draft Criminal Code Bill*, Londyn 1989.
- The Law Commission, *Criminal Law. Legislating the Criminal Code. Offences against the Person and General Principles*, Londyn 1993.

- The Law Commission, *Criminal Law. Report on Defences of General Application*, Londyn 1977.
- The Law Commission, *Criminal Law. Report on Offences of Damage to Property*, Londyn 1970.
- The Law Commission, *Murder, Manslaughter and Infanticide*, Londyn 2006.
- The Oxford Handbook of Comparative Law*, red. M. Reimann, R. Zimmermann, Oksford 2006.
- Thoburn M., *A Liberal Criminal Law Cannot Be Reduced to These Two Types of Rules*, w: *Criminal Law Conversations*, red. P. Robinson, S. Garvey, K.K. Ferzan, Oksford–Nowy Jork 2009.
- Thomson J., *Rights, Restitution, and Risk. Essays in Moral Theory*, Cambridge 1986.
- Tokarczyk R., *Komparatystryka prawnicza*, Kraków 2008.
- Tyszkiewicz L., *Zasady proporcjonalności a reguły i praktyka stosowania środków penalitych*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Uniacke S., *In Defense of Permissible Killing. A Response to Two Critics*, „Law and Philosophy” 2000, t. 19, nr 5.
- Uniacke S., *Permissible Killing. The Self-Defence Justification of Homicide*, Cambridge 1994.
- Uniacke S., *Was Mary’s Death Murder?*, „Medical Law Review” 2001, t. 9, nr 3.
- Vinkers D., Barendregt M., de Beurs E., *Homicide due to Mental Disorder*, „The British Journal of Psychiatry” 2009, t. 194.
- Wallerstein S., *Justifying the Right to Self-Defence. A Theory of Forced Consequences*, „Virginia Law Review” 2005, t. 91, nr 4.
- Wandzel M., *Nowy kształt kontratypów dyskryminacji po nowelizacji kodeksu pracy*, „Monitor Prawa Pracy” 2009, nr 5.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, wyd. 3, Warszawa 2007.
- Warylewski J., *Zasada ustawowej określoności przesłanek odpowiedzialności karnej a kontratypy pozaustawowe*, w: *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2008.
- Wasserman D., *Justifying Self-Defence*, „Philosophy & Public Affairs” 1987, t. 16, nr 4.
- Waszczyński J., *Wina a przewencyjny wymiar kary*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś i in., Kraków 1994.
- Watson A., *The Making of the Civil Law*, Cambridge 1981.
- Watt H., *Conjoined Twins. Separation as Mutilation*, „Medical Law Review” 2001, t. 9.
- Watzek J., *Rechtfertigung und Entschuldigung im englischen Strafrecht. Eine Strukturanalyse der allgemeinen Strafbarkeitsvoraussetzungen aus deutscher Perspektive*, Fryburg Bryzgowijski 1997.
- Wąsek A., *Sporne kwestie stanu wyższej konieczności w prawie karnym*, „Przegląd Prawa Karnego” 1992, nr 7.
- Wąsek A., *Stany konieczności w części ogólnej projektu k.k. z 1991 r.*, w: *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993.

- Westen P., Mangiafico J., *The Criminal Defence Of Duress. A Justification, Not An Excuse – And Why Does It Matters*, „Buffalo Criminal Law Review” 2003, t. 6.
- White A.R., *Misleading Cases*, Oksford–Nowy Jork 1991.
- Wilk L., *Aksjologiczne problemy stanu wyższej konieczności*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 11.
- Wilk L., *Stan wyższej konieczności a przestępstwa podatkowe*, „Palestra” 1998, nr 5–6.
- Wilk L., *Stan wyższej konieczności w prawie karnym skarbowym*, „Palestra” 1999, nr 1–2.
- Williams B., *A Critique of Utilitarianism*, w: J.J.C. Smart, B. Williams, *Utilitarianism. For and Against*, Cambridge 1973.
- Williams G., *Oblique Intention*, „The Cambridge Law Journal” 1987, t. 46, nr 3.
- Williams G., *Recklessness Redefined*, „The Cambridge Law Journal” 1981, t. 40, nr 2.
- Williams G., *Textbook of Criminal Law*, wyd. 2, Londyn 1983.
- Williams G., *The Theory of Excuses*, „Criminal Law Review” 1982.
- Williams G., *The Unresolved Problem of Recklessness*, „Legal Studies” 1988, t. 8, nr 1.
- Wojtaszczyk, W. Zontek, red. W. Wróbel, *Criminal Code-Kodeks Karny. Przepisy dwujęzyczne*, Warszawa 2014.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie. Analiza prawnicza na podstawie przepisów części ogólnej kodeksu karnego z 1969 r.*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *O kontratypach i braku społecznej szkodliwości czynu*, „Państwo i Prawo” 1963, nr 10.
- Wolter W., *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna*, Warszawa 1947.
- Wolter W., *Z rozważań nad winą nieumyślną*, „Państwo i Prawo” 1962, nr 5–6.
- Wootton B., *Crime and the Criminal Law. Reflections of a Magistrate and Social Scientist*, wyd. 2, Londyn 1981.
- Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, wyd. 3 popr. i uzup., Poznań 2005.
- Wróbel A., *Badania prawnoporównawcze w prawie karnym na przykładzie systemów prawa karnego Polski, Ukrainy oraz Rosji – od teorii po praktykę*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2016, nr 15.
- Wróbel W., *Pojęcie „dobra prawnego” w wykładni przepisów prawa karnego*, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70. urodzin profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Wróbel W., *Prawotwórcze tendencje w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych. Mity czy rzeczywistość?*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci prof. Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Wróbel W., *Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym*, „Przegląd Prawa Karnego” 1993, nr 8.
- Wróbel W., *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 3.
- Wróbel W., *Wina i zawinienie a strona podmiotowa czynu zabronionego, czyli o potrzebie posługiwania się w prawie karnym pojęciem winy umyślnej i winy nieumyślnej*, w: *Przestępstwo, kara, polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.

- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
- Wróbel W., *Znamiona normy sankcjonowanej i sankcjonującej w przepisie prawa karnego*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Prawa i Administracji, Kraków 1992.
- Wyrembak J., *Bezprawność jako sprzeczność czynu sprawcy z normą prawną*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2007, nr 3.
- Zajac D., *Odpowiedzialność karna za czyny popełnione za granicą*, Kraków 2017
- Zander M., *Cases and Materials on the English Legal System*, wyd. 10, Cambridge 2007.
- Zapis dyskusji nt. „Charakter prawny kontraktynu” z dnia 9 lutego 2009 r. oraz 20 marca 2009 r. na zebraniu naukowym Katedry Prawa Karnego UJ, oprac. W. Zontek, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010, z. 2.
- Zawłocki R., *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2007.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2002.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.
- Zoll A., *Charakter prawny przekroczenia granic obrony koniecznej*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010.
- Zoll A., *Czynnik psychiczny w obronie koniecznej*, „Nowe Prawo” 1965, nr 12.
- Zoll A., *Die allgemeine Lehre von den Kontratypen in der polnischen Strafrechtsdogmatik (w) Zweites deutsch –polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie*, Baden–Baden 1986.
- Zoll A., *Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa*, w: *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim oraz niemieckim prawie karnym. Materiały Polsko-Niemieckiego Sympozjum Prawa Karnego, Karpacz, maj 1990*, red. T. Kaczmarek, Wrocław 1990.
- Zoll A., *Kontratypy a okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, w: *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Materiały IV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2008.
- Zoll A., *Kwalifikacja prawna czynu i wina niepoczytalnego sprawcy*, w: *Okoliczności wyłączające winę. Materiały VI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Toruń 2010.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, t. 23.
- Zoll A., *Odpowiedzialność karna lekarza za niepowodzenie w leczeniu*, Warszawa 1988.
- Zoll A., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1982.
- Zoll A., *Stan wyższej konieczności jako okoliczność wyłączająca przestępczość czynu w praktyce lekarskiej*, „Prawo i Medycyna” 2005, nr 2.
- Zoll A., *Stosunek kontraktynów do ustawowej określoności czynu*, „Państwo i Prawo” 1975, nr 4.
- Zoll A., *Uwagi o charakterze prawnym stanu wyższej konieczności*, „Studia Iuridica” 1994, t. 21.
- Zoll A., *W sprawie kontraktynów (Odpowiedź Panu prof. dr hab. Tomaszowi Kaczmarkowi)*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 4.

- Zoll A., w: A. Zoll, W. Wróbel, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
- Zoll A., w: K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, wyd. 2, Warszawa 1997.
- Zoll A., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do art. 1–116 k.k.*, red. A. Zoll, wyd. 3, Warszawa 2007.
- Zoll A., Wróbel W., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
- Zontek W., *Granice błędu i bezprawności w prawie karnym. Punkty krytyczne*, w: *Interdyscyplinarność badań w naukach penalnych*, red. I. Sepioło, Warszawa 2012.
- Zontek W., *Sposoby wyznaczania zakresu treści normy sankcjonowanej – uwagi na marginesie uchwały SN z dnia 26 marca 2009 r. (sygn. akt I KZP 35/08). Cz. I*, „Palestra” 2009, nr 11–12.
- Zontek W., *Sposoby wyznaczania zakresu treści normy sankcjonowanej – uwagi na marginesie uchwały SN z dnia 26 marca 2009 r. (sygn. akt I KZP 35/08). Cz. II*, „Palestra” 2010, nr 1–2.
- Zontek W., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 4, Warszawa 2017.
- Żeber I., *Seneka o konieczności albo o nieuchronności śmierci*, w: *Przestępstwo, kara, polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Żółtek S., *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009.
- Żółtek S., *Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego*, Warszawa 2017.